

М.В.МИХАЙЛЮК (Кіровоград)

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ СЕМІНАР «НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНА ОКУПАЦІЙНА ПРЕСА НА ЗАЙНЯТИХ РАДЯНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ (1941–1944)»

Протягом 5–8 листопада 2010 р. в Гайдельберзі (Німеччина) відбувся міжнародний семінар із питань організації та функціонування преси, що виходила на східних окупованих територіях під керівництвом нацистської влади. Ініціатором та організатором проведення наукового форуму став Гайдельберзький університет імені Рупрехта і Карла (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) у співпраці з Центром і фондом «Голокост» (Москва, Російська Федерація). На семінар, що проходив у формі круглого столу, було запрошено 19 вчених із Німеччини, України, Білорусії й Російської Федерації – як фахівці в галузі преси і пропаганди на східних окупованих територіях, так і початківці (магістранти, докторанти), які роблять перші кроки в дослідженні цієї багатогранної і складної теми.

Міжнародний семінар був організований у рамках науково-дослідного проекту «Націонал-соціалістична окупаційна преса в Радянському Союзі (1941–1944)», над яким працюють науковці Гайдельберзького університету. Засідання наукового зібрання відкрив проф. *Гайнц-Дітріх Леве* (Гайдельберг, Німеччина) презентацією наукових доробків учасників проекту. Наступним виступив проф. *Райнер Гудеман* (Париж – Саарбрюкен, Франція – Німеччина) із доповіддю про напрацювання в ході реалізації проекту «Вбивство душевнохворих у Білорусії (1941–1944 рр.)». Із вітальним словом до учасників форуму звернувся співголова Центру і фонду «Голокост», канд. іст. наук, проф. *Ілля Альтман* (Москва, Російська Федерація). У своїй доповіді «Націонал-соціалістична окупаційна преса в СРСР: методи джерелознавчого аналізу» він акцентував увагу на малодослідженій у пострадянській історіографії тематиці організації та роботи окупаційної періодики під керівництвом нацистських адміністративних структур (цивільної і військової влади), на аналізі змісту публікацій, встановлення їх авторства, методів пропаганди і шляхів надходження тієї чи іншої інформації в окупаційну періодику.

Доповідь д-ра *Сергія Жумаря* (Мінськ, Білорусія) про адміністративний і політичний вплив на організацію роботи окупаційної преси Білорусії (1941–1944 рр.) відкрила засідання секції «Організація та функціонування преси на східних окупованих територіях» (модератор – проф. Ілля Альтман). Доповідач акцентував увагу на особистому впливі на роботу преси керівника райхскомісаріату Остланд Вільгельма Кубе та висвітлення його діяльності в білоруській окупаційній періодиці. Український аспект функціонування окупаційної періодики, зокрема в райхскомісаріаті Україна, озвучила канд. іст. наук *Марина Михайлюк* (Кіровоград, Україна).

Секція «Тематика окупаційної преси» (модератори – проф. Райнер Гудеман, д-р Александр Фрідман) була представлена вісьмома доповідями білоруських, ізраїльських та українських колег. *Тамара Вершацька* (Новогрудок, Білорусія) проаналізувала порядок відтворення на шпальтах білоруської окупаційної періодики системи змін суспільно-політичних і моральних цінностей у населення Західної Білорусії (район Барановичі –Слонім – Новогрудок). У доповіді д-ра *Леоніда Рейна* (Єрусалим, Ізраїль) аналізувалися антисемітські публікації «Беларуської газети», зокрема авторські статті її дописувачів. Предметом дослідження *Михайла Тяглого* (Київ, Україна) стала антисемітська доктрина на шпальтах кримськотатарської

газети «Азат Крим» (1942–1944 рр.). Проте сам історик визнає, що попри мусовану антиєврейську пропаганду визначити рівень її впливу на кримськотатарське населення півострова неможливо через відсутність необхідної джерельної бази. Дійсно, брак джерел, як архівних, так і публіцистичних, існує, але при бажанні можна цілком скористатися методом усної історії, зокрема провести опитування тих представників кримськотатарського народу, які пережили нацистську окупацію.

У повідомленні *Юлії Смілянської* (Київ, Україна) порушувалося питання авторства й кількісного наповнення антисемітських публікацій в українській окупаційній періодиці. Доповідачка переконана, що антисемітська пропаганда мала неабиякий вплив на населення окупованих територій, адже газети люди читали. Проте питання впливу публікацій окупаційної преси залишається відкритим і малодослідженим, особливо в галузі ефективності пропаганди і взаємного контекст-зв'язку. Існують дослідження про те, що преса на село майже не доходила і сільське населення, зокрема Кіровоградщини, про неї навіть і не чуло. Окупаційну періодику мало можливість читати лише населення великих міст, де була торговельна мережа (продаж газет через кіоски або з рук). Тому стверджувати про велику популярність преси серед населення неможливо.

Канд. іст. наук *Костянтин Курилишин* (Львів, Україна) акцентував увагу колег на критиці політичної системи СРСР, до якої вдалася україномовна окупаційна періодика (1939–1944 рр.). Його доповідь не зовсім вписувалася у формат семінару, проте викликала певний інтерес серед науковців, особливо Російської Федерації. У повідомленні канд. іст. наук, доц. *Дмитра Титаренка* (Донецьк, Україна) наголошувалося на впливі українських націоналістів, які прибули у Східну Україну у складі похідних груп, на організацію і тематичну спрямованість місцевої окупаційної преси.

Співорганізатор наукового форуму, магістр *Вікторія Сильванович* (Гайдельберг, Німеччина) представила на обговорення доповідь «Жінки в націонал-соціалістичній окупаційній пресі» на прикладі газет «Новый путь» (Смоленськ, Росія), «Новый путь» і «Люба» (додаток до основної газети) (Клинці, Росія), «Новый путь» (Вітебськ, Білорусія). Дослідниця здійснила компаративний аналіз публікацій на жіночу тематику і дійшла висновку, що преса постійно порівнювала становище жінок у довоєнний період у СРСР і Німеччині, і, звичайно, що матеріальне, фізичне, духовне та суспільно-політичне становище радянської жінки-робітниці подавалося у гіршому вигляді, порівняно з нацистською Німеччиною. Окупаційні газети переконували, що радянській жінці не вистачало часу на власну родину і сім'ю, адже вона була зайнята на виробництві, на відміну від німецьких жінок, які працювали менше або взагалі займалися домашнім господарством, тому більше уваги приділяли дітям, чоловікові, узагалі родині.

Доповідь співробітниці Центру вивчення антисемітизму (Берлін, Німеччина) *Світлани Бурмістр* про публікації німецької газети «Дойче Мінскер Цайтунг» і плакатну пропаганду в окупованій Білорусії викликала багато зауважень із боку аудиторії, адже доповідачка погано володіла матеріалом, зокрема представила україно- й російськомовні плакати та не змогла відповісти на питання, яким чином вони стосуються Білорусії. Аналіз публікацій білоруської окупаційної преси з приводу розміщення матеріалів про підпільно-партизанський рух на теренах Білорусії зробив д-р *Андрій Замойський* (Мінськ, Білорусія).

Секція «Окупаційна преса і нацистська пропаганда на окупованих територіях» (модератор – проф. Гайнц-Дітріх Леве) була представлена повідомленнями білоруських, естонських і німецьких колег. Відкрила секцію доповідь представника

білоруської делегації *Василя Матоха* (Мінськ) про радіопропаганду в окупованій Білорусії. Д-р *Олаф Мертелсман* (Тарту, Естонія) розповів про функціонування нацистського окупаційного режиму в генеральному комісаріаті Істланд та специфіку роботи окупаційної преси в регіоні. Німецький дослідник кінопропаганди д-р *Ральф Форстер* (Берлін) акцентував увагу на створенні і діяльності кінокомпанії «Ост-фільм», презентувавши при цьому її документально-пропагандистську стрічку «Червоний туман» (1942 р.).

Діяльність головних редакторів окупаційних газет стала предметом обговорення на окремій секції (модератор – Михайло Тяглий). Її роботу відкрила доповідь *Олександра Песецького* (Мінськ, Білорусія) про антисемітську пропаганду на шпальтах білоруської преси. Літературно-публіцистичну діяльність до, під час і після війни білоруського письменника і журналіста Юрка Вітьбича (Георгія Щербакова) дослідив д-р *Олександр Фрідман* (Гайдельберг/Саарбрюкен, Німеччина). Він досить детально проаналізував творчу діяльність Юрка Вітьбича на сторінках радянської та окупаційної періодики, яка мала суттєву полярність до і під час війни, адже до 1941 р. письменник вихваляв Й.Сталіна та його модель державного управління, а під час і після війни зайняв антирадянську позицію, працюючи спочатку на німецьку окупаційну владу, а потім в еміграції на радіо «Свобода» (США).

На діяльності редакційних колегій білоруських окупаційних видань зупинився у своїй доповіді і проф. *Анатолій Жарков* (Мінськ, Білорусія). Досить інформативною стала презентація фільму «Русский гестаповец» (2009 р.) і доповідь «Автори та співробітники окупаційних ЗМІ Росії у світлі архівних документів НКВС/МДБ/КДБ» д-ра іст. наук, проф. *Бориса Ковальова* (Новгород, Російська Федерація) – спеціаліста з нацистського окупаційного режиму в Росії.

Остання секція (модератор – магістр Вікторія Сильванович) була присвячена проблемі функціонування окупаційної преси у Трансністрії (доповідач – магістр *Франк Герліх* (Берлін, Німеччина)) і тематичній спрямованості газети Російської визвольної народної армії (РВНА) «Боевой путь», яка розповсюджувалася у Вітебській області (доповідач – канд. іст. наук *Вікторія Латишева* (Мінськ, Білорусія)).

Загалом робота наукового зібрання виявилася досить ефективною з погляду професійного обговорення існуючих проблем у вивченні окупаційної періодики на східних територіях та діяльності редакційних колегій, у питаннях функціонування нацистської і націоналістичної пропаганди тощо. Німецькі дослідники чітко зрозуміли, що їх проект перебуває лише на початковій стадії реалізації і потребує іншого, більш глибокого й детального, вивчення окупаційної преси, зокрема, умов роботи редакцій окупаційних видань, методики подачі ідеологічного матеріалу та зв'язок преси з читацькою аудиторією.

Матеріали семінару заплановано видати в Москві російською і німецькою мовами.